

áttekinthetővé teszi a gyakorló nevelő számára. Bemutatja a pedagógus kapcsolatát az egyénnel és közösséggel, a különböző nevelési stílusok következményét, valamint a vezető feladatköréből adódó személyiség – és közösségépítő, illetve személyiség és közösség romboló hatását. Felhívja a figyelmet a kommunikáció elmélet pedagógiai perspektíváira, valamint a metakommunikáció – a köztudatban még nem eléggé tudatosított – szerepére. Az emberi kapcsolatokban alkalmazott szociális technikák jórészt ösztönösek. A pedagógusnak viszont különösen fontos tudatosan alkalmazni a különböző szociális technikákat. A kérdés így módon való exponálása jelentőségében igen fontos helyet foglal el a mű egészében. A gyakorló pedagógus ugyanis eddig nem igen találkozott a téma ilyen gyakorló centrikus megközelítésével.

A mű igen nagy érdeme az, annak egészen végigvonuló sokszempontú, alapos elemző módszer, mely mint a pedagógiai pszichológia felkészült, azt magas fokon művelő, ugyanakkor a mindennapi pedagógiai gyakorlat ismerőjét mutatja be a szerzőt. Széles áttekintést nyújt a hazai és külföldi kutatások jelenlegi állásáról, melynek ismerete elengedhetetlen feltétele az igazán tudatos és eredményes nevelőmunka folytatásához.

Bár a szerző zárszavában szerényen arra hivatkozik, hogy „munkájának jellegéből adódóan kevés gyakorlati tanáccsal szolgálhat”, meggyőződésünk, hogy a munka elolvasása hozzásegíti a pedagógust saját maga és módszereinek jobb megismeréséhez, és ezzel lehetővé válik, hogy megvalósuljon közös célunk: „a gyermeki személyiség és a gyermekközösség harmonikus alakítása és a felnőtté válás zökkenőmentesebbé tőle.”

DOMBRÁDY ÉVA

GORDON W. ALLPORT: AZ ELŐÍTÉLET

Fordította és az utószót írta Csepeli György
Budapest, 1977. Gondolat Kiadó. 324 oldal.

A könyv első kiadása 1954-ben jelent meg az Egyesült Államokban. A megjelenés helye és ideje fokozott aktualitást biztosított a műnek. Ezekben az években központi intézkedések születtek az Egyesült Államokban a faji elkülönítés sürgős felszámolására, egyre szélesebb tömegek jutottak arra a meggyőződésre, hogy a társadalomtudományi kutatások intenzív fejlesztésével el kell végezni „a különböző színű és fajú emberek között felmerülő konfliktusok objektív vizsgálatát, . . . a kultúra és a munka világának konfliktusait, az előítéletek györeinek feltárására konkrét eszközöket kell biztosítani, mélyíteni kell „az emberek társas együttélését elősegítő értékeket.” Ennek a sürgető felhívásnak kívánt eleget tenni *G. W. Allport*, amikor a szociálpszichológia meglévő eredményeit saját kutatásaival egységbe ötvözve olyan igényű művet hozott létre az előítélet problematikájáról, mely kiindulási alapot, szerkezeti vázat biztosított a téma további kutatói számára. Könyvének jelentőségét igazolják az ellene és mellette szóló vélemények, melyek az elmúlt negyed század előítélettel foglalkozó szakirodalmában bőven fellelhetők. A tanulmány második, rövidített kiadása most magyar nyelven, *Csepeli György* fordításában látott napvilágot.

A könyv komoly figyelemre tarthat számot napjainkban is a magyar olvasók körében, hisz az antiszemitizmus, a cigányok beolvasztásának kérdése, az egyes osztályok, rétegek között kialakult ellentétek, a regionális elkülönülés szülte előítéletesség nyílt vagy burkoltabb formában, változó hangsúlyokkal, de elevenen él ma is a köznapi gondolkodás különböző területein.

Növeli a könyv értékeit Csepeli György kiegészítő tanulmánya, melyben az utóbbi évek előítélet-kutatásait ismerteti, azok marxista értékelését adja.

Gordon W. Allport műve nyolc részre, ezen belül 31 fejezetre oszlik.

Az *első rész* az előítélet fogalmát tisztázza, megállapítva két legfontosabb sajátosságát; a túlátlánosítást és az új, igaz ismeretekkel szemben fellépő makacs ellenállást. Ezt követi az előítélet kialakulási folyamatának ismertetése, mely az egyénben mint adott csoport tagjában más csoportokkal szemben létrejön.

A második rész a csoportok közötti valóságos és vélt különbségek vizsgálatával foglalkozik. Következtetésként a szerző leszögezi: „A csoportokkal szemben kifejezésre jutó gyűlölködés a legkisebb mértékben sem magyarázható azzal, hogy az illető csoportok „rászolgálnak a rossz hírnévre”. Mégis fontosnak tartja mindazokat a vizsgálatokat, melyek az előítélettel sújtott csoportok sajátosságaival foglalkoznak, mivel az ingertárgy pontos ismerete nélkül nem adhatunk megfelelő értékelést a kiváltott ingerről sem.

Külön fejezetet (9. fejezet) szentel Allport azoknak a valóban kialakuló negatív tendenciáknak, melyek egy elnyomott kisebbség tagjaiban éppen az elnyomás következtében jönnek létre. „A gyermek, akit mindenki támad és visszautasít, valószínűleg nem lesz kiemelkedően méltóságos és kiegyensúlyozott, hanem védekezni fog. . . Nagyon sokféle dolgot tehet ez a törpe-gyermek, amivel fokozza énye ellenállását. Teljesen visszavonulhat önmagába, s csak néha beszél, de sohasem őszintén az óriásokkal. Összefoghat más törpékkel, hogy megvizsgálódjon, és visszanyerje önbecsülését. Azt is megpróbálhatja, hogy megcsalja az óriásokat, amikor csak tudja, és ezáltal megkóstolhatja a bosszú édes ízét. Kétségbeesése ráveheti, hogy alkalomadtán lelődjön egy óriást a járdáról vagy megdobja egy követ, amikor nem látja senki. Vagy túl minden kétségbeesésen, az is megeshet, hogy elkezdí azt a szerepet játszani, melyet az óriás osztott ki rá, és fokról fokra elfogadja azt a borzasztó képet, melyet az óriás a törpékről kialakított. Természetes önszeretete megtörik a megvettség csapásainak záporában, mígnem gyűlölni kezdi magát.” Hogy melyik alternatíva lesz elfogadható az egyén számára, a saját belső pszichikai lehetőségein múlik. Az egresszív, „kifelé hárító” típusú személyiségek a gyanakvástól a nyílt lázadásig járhatják végig az utat, az introvertáltabb, „befelé hárító” típus az öngyűlöletben és a saját csoport elleni agresszióban keresheti konfliktusainak látszólagos megoldását.

A harmadik és negyedik részben Allport számba veszi mindazokat a tényezőket, melyek szerepet játszhatnak az előítéletek kialakulásában; a történelmi-, társadalmi-kulturális feltételeket, a környezet hatásait, a pszichikum dinamikus sajátosságait és a fenomenológiai tényezőket. Részletesen elemzi a megismerési folyamat, a gondolkodás sajátosságait és azokat a társadalmi-strukturális változásokat, melyek mind befolyással bírnak az előítéletek kialakulására és megszilárdulására.

Az ötödik rész az előítélet megtanulásának folyamatát rajzolja meg, különösen fontos szerepet juttatva a nevelésnek, a családi és iskolai hatásoknak. A serdülőkorba kerülő ifjú személyiségét ezek a hatások már döntően befolyásolják abban, hogy tekintélyelvű, előítéletes vagy nyílt gondolkodású, megfelelő önismerettel rendelkező, türelmes ember válik majd belőle. Ezekkel a személyiség-típusokkal részletesen foglalkozik a szerző a hetedik részben.

A tanulmány Allport által is legjelentősebbnek tartott egysége a hatodik rész, melyben az előítélet dinamikai sajátosságaival, különböző pszichodinamikai elméletekkel és vizsgálatokkal ismerkedhet meg az olvasó. A frusztráció és szorongás szükségszerű következménye, hogy agressziót és gyűlöletet vált ki az egyénben. Ezek levezetésére az elfojtás mellett a kivetítés különböző módjai, a bűnbak-képzés nyújtják a kézenfekvő lehetőséget. A szerző saját gondolatmenetének zárukájába jutva levonja a következtetést; az előítéletek kialakulása az egyén belső szükségleteinek kielégítési mechanizmusával magyarázható. Minthogy a soktényezős okság elismerése mellett a társadalmi struktúra jellege, az osztály- és csoportterdek szerepe másodlagossá válik a személyiség pszichológiai és strukturális sajátosságaival szemben, csak remény és hit marad az előítéletek leépítésére és megszüntetésére vonatkozóan. A csoportközi ellentétek, a „faj és emberiség” eszméjének ütközete elméletileg megszüntethető – írja Allport –, „mivel van egy pszichológiai biztosíték, mely hatásosan felhasználható, ha idejében felismerjük a módját. Ez a biztosíték abban áll, hogy a koncentrikus csoportkötelékeknek nem feltétlenül kell összehatározniuk egymással, . . . jóllehet az idegenkedés és konfliktus gyakran fokozza a saját csoport együttérzésének hevességét. A szűkebb hovatartozási köröket minden különösebb baj nélkül kiegészíthetik a tágabb körök. Nem beszélhetünk arról, hogy ez a boldog állapot általános lenne, de pszichológiai szempontból nézve reménykednünk kell ebben a lehetőségben.”

A könyv nyolcadik részében a csoportközi feszültségek enyhítésének jelenleg lehetséges gyógyómdjait ismerteti a szerző. Gondolatmenetének logikus továbbvitele és az önmaga által is elismert egyoldalú pszichológiai beállítottsága magyarázza következő érvelését: „Tulajdonképpen nem tartható az a nézet, mely szerint a személyiség attitűdjeit csak akkor tudjuk megváltoztatni, ha előbb már megváltoztattuk a teljes társadalmi struktúrát, . . . mivel az a struktúra, legalábbis bizonyos mértékben, számos egyedi ember attitűdjeinek a produktuma is egyben. A változtatást valahol másutt kell

elkezdeni. A struktúra-központú elméletek értelmében valójában bárhol elkezdhetjük a változtatást, mivel bizonyos mértékig minden rendszert megváltoztat az, hogy egyes részei változtatást szenvednek el." Ez a gondolat támasztja alá talán legvilágosabban Csepeli György kritikáját: „Korhoz, társadalomhoz kötött mű tehát, melynek érvényességét nem szabad és nem is lehet a természettudományos munkák társadalmi körülményektől függetlenül mindenütt adott érvényességéhez hasonlítani." Megfelelően kell azonban értékelnünk Allportnak azt a becsületes emberi magatartását, mely a „bizonyos mértékben" bekövetkező változás reményében is cselekvésre buzdítja önmagát és társait is.

Saját tapasztalataink világosan bizonyítják, hogy a társadalmi struktúrában bekövetkező alapvető változások nem szüntetik meg automatikusan az egyes emberek és csoportok előítéletességét. A törvények, hivatalos irányelvek gátat vethetnek a cselekedetekben megnyilvánuló előítéletességnek, de a személyiségbe mélyen beépült beállítódások megváltoztatása nagyon lassú, kitartó nevelőmunka eredményeként jöhet csak létre. Ehhez a feladathoz újult alapvető ismereteket és vezérfonalat G. W. Allport könyve.

KOTSCHY BEÁTA

BERNÁTH JÓZSEF: ISKOLA ÉS ÖNMUVELÉS

Budapest, 1977. Tankönyvkiadó. 138 oldal

A könyv mindazokhoz kíván szólni, akik az intézményes oktatással kapcsolatban állnak, a különböző intézményekben dolgozó pedagógusokhoz, az oktatásügy irányítóihoz, mindazokhoz, akik tartalmi és gazdasági szervezéssel tervezéssel foglalkoznak.

Az első részben a külföldi és a hazai szakirodalom áttekintése, valamint saját tapasztalatai alapján a permanens művelődés szükségességét, a megvalósítási lehetőségeket elemzi a szerző, sokoldalú megalapozását nyújtva témája – az iskola és az önművelődés kapcsolata – kifejtésének. Ez a rész azért jelentős, mert az iskola *önművelődésre felkészítő funkcióját* úgy tárgyalja, hogy megismerteti az olvasót a társadalomban zajló változások, elsősorban a tudományos-technikai forradalomnak az emberre, a nevelésre gyakorolt hatásával, foglalkozik a művelődés és a politikai célok közötti kapcsolattal.

A könyv további részében az *önművelődés iskolai megalapozásáról* fejt ki véleményét a szerző. Bevezetésül néhány fontos külföldi megoldási kísérletet ismertet. P. W. Jessup, P. Lengrand, R. M. Dave, E. Lebegyeva, A. I. Markusevics munkáiból számos lényeges, az iskola hatékony működését befolyásoló tényezőt ismerhetünk meg. A szerző utal a magyar kutatók tanulmányaira is. A körképből kirajzolódó alapgondolat: *az iskola akkor nevel önképzésre, ha tanulói tudnak és akarnak tanulni.*

Szociológiai és pedagógiai indítatású kísérletek, felmérések és a jelenségek tipikus vonásait hordozó tapasztalatok alapján kerül elemzés alá az iskolákban folyó munka, most már nem a célok, feladatok, hanem a tényleges helyzet alapján. A hatvanas évek elejétől 1974-ig megjelent legfontosabb művekkel találkozik az olvasó, melyek a tanulók érdeklődését, tanulási szokásait, valamint a feltárt hiányosságok kiküszöbölésére irányuló törekvéseket mutatják be.

A szerző az iskolai gyakorlat legproblematisabb vonásait igen differenciáltan elemzi. A tanulók *motivációja* hosszabb fejtegetés tárgya, itt csupán egyetlen gondolatot emelünk ki: az elvárt cselekvés jutalmazása nem feltétlenül segíti elő a belső motiváltság fejlődését.

Fontos megállapítása, hogy a tanulók az oktatási folyamat során – automatikusan – nem tanulnak meg tanulni. Ezt a képességet a pedagógusoknak, együttműködve az egyéb közművelődési intézményekkel, célszerűen, tervszerűen fejleszteni kell. A felfedezettő oktatás sem csodaszer, a problémamegoldást és a közlést megfelelő arányban kell alkalmazni. A szakkönyveknek, kézikönyveknek és más művelődési eszközöknek a mainál nagyobb teret kell biztosítani.

Két fejezetet („Feladatok az önművelődéskészség és -képesség iskolai megalapozásában”, „Az önművelés kifejlesztésének néhány fő feltétele”) szinte közvetlenül is felhasználhatnak a gyakorló pedagógusok, bár szerkezetük nem éppen ezt a funkciót támogatja. A vizsgálati eredmények közlése és rövid elemzésük lehetővé teszi, hogy a pedagógusok megállapítsák: hol tartanak tanítványaik a különböző